

DONAS JE SABOTA, GREMO V ČEDAD

**«Za naše Slovence Cividale
je Star Čedad. Njihova Meka,
njih tržnica, ko vsako soboto
izgleda skoraj slovansko mesto»**

Carlo Podrecca, Slavia Italiana - 1884

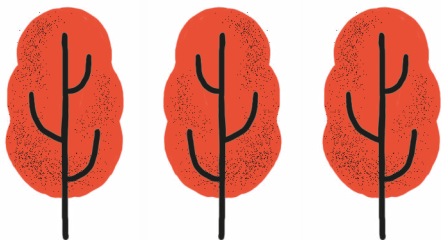
Poleg uradne toponomastike biva v vsakem kraju tudi tista »domača govorica«, ki poimenuje trge in ulice glede na njihovo rabo in je pogosto povezana prav z vsakdanjimi opravili.

In tako kot je v večjih mestih, tudi v Čedadu ne manjka Piazza delle Donne (Ženski trg) – lokalna varianta običajnešega Zelenjavnega trga, kjer so se zbirale branjevke (*vendigule* po benečansko, *rivindiulis* po furlansko oz. *laško*) iz okolice in so prodajale zelenjavo, sadje in druge pridelke.

Ljudska toponimika Čedada živi v dveh jezikih – slovenščini in njenih narečnih variantah ter v furlanščini, ki sta bili vsaj do nekaj let nazaj bolj razširjeni od italijanščine.

S tem itinerarijem vas vabimo k odkrivanju starega mesta Čedada z vidika prebivalcev Beneške Slovenije. To je pot po spominih, ki še živijo na trgih vojvodskega mesta in so skozi vsa stoletja povezani z Nediškimi dolinami in njihovimi prebivalci.

**Oh, kuo san rad:
donas je sabota,
gremo v Čedad!”**

Tako se začne ironična pesem, predstavljena pred nekaj leti na festivalu glasbe Nediških dolin *Senjam beneške piesmi*. Vsako soboto, vsaj do ekonomskega razcveta v 20. stoletju, so se namreč prebivalci Nediških dolin zgrinjali na čedajske trge in tako obogatili ponudbo s svojimi sezonskimi pridelki. Ž zaslužkom so nato v bližnjih trgovinah kupili uporabne stvari za dom ali najmlajše družinske člane.

Francesca Bledig, Pečenova,
Dolienjane, rojena leta 1946

**Vien, de ankrat smo šle z mamó,
an ist san videla nieke čarieuje
biele takuo lepe, de kar smo paršle
damu, san ji jala “Če bon barka,
al mi kupite tiste čarieuje biele?”
“Ja - je jala - pa mi boš muorla
pomagat an bit barka!” An san
ji takuo pomagala vse, an saldu
barka an mučala, anta smo šle.
Kar smo paršle dol, san zagledala
puno čarieuji, pa tisti, ki so me bli
buj všec, so bli tisti bieli. An san
jih varvala, san jih nosila za mano.
Kajšankrat san obula tiste stare,
tiste buj vederbane, an te nove san
jih nesla pa tu naruoč: ku de bi ble
narbuj velika rieč.**

Takrat so pokrajino Nediških dolin oblikovali suhi zidovi in terase, na katerih so prebivalci dobro izkoristili vsak košček zemlje. Pridelovali so vrtnine, druge zelenjave in stare sorte sadja, predvsem pa različne avtohtone sorte kostanja. Prav zaradi pridelave kostanja se je sobotna tržnica v jesenskem času razpotegnila na dva dni – četrtek in soboto, ko so mestne trge dobesedno zasuli s kupi kostanja, ki so ga nato zamenjali predvsem za koruzo.

Lina Crisetig Varhuščakova,
Podsriednje, rojena leta 1920

Dol na placu je bluo vsega: hruške, čiešpe, potle kostanj, oriehi ... še riepo, ki so pardielal gor po gorah, za brovado: an tiste so vozil. Zajce, peteline, cibeta, račice, jajca, maslo ... Vse se je prodalo, zak tekrat nie bluo frigunu al congelatorju, an se je puno vsijalo: sierak, se je kladlo kompierje, anta se je kladlo puno graha miez sierka an kompierju. An tel grah se ga je lepuo skozulalo pozime, an prebralo. Allora: te liepe se je nimar dielo za predat, kar je ostalo, škart, je biu pa za tan doma.

Čedad je bil torej trgovsko mesto: v centru so bile trgovine, zlasti s tekstilom, pozamenterijo in izdelki za gospodinjstvo, železnine, mesnice, obrtniške delavnice, gostilne in krčme. Po zaključenem trgovskem dnevu je bila navada pred odhodom domov obedovati v krčmi. Potovanje v mesto je bilo namreč pogosto zahtevno, zato so ljudje ostali v Čedadu cel dan. Na pot so odhajali zelo zgodaj, peš, s kolesom ali z vozovi. Tisti bolj srečni so prihajali na *Vešpah* ali s starimi avtobusi Rosina-Crucil, med katerimi so se našli še takšni na trdo gorivo, ki jih je pogosto bilo

treba še porivati, ker so bili polni ljudi in pridelkov. Vožnja nekaj deset kilometrov je lahko trajala tudi par ur.

Romilda Filipig Tamažova,
Tapoluove, rojena leta 1933

**San šla gor s Tapoluovega dol
h Hlocju par nogah, an kar san
paršla dol h Hlocju niesan viedla al
san zgubila koriero, al nie bla že šla
mimo ... San prašala atu - tenčas
je bluo puno aldi cja po pot, zak so
muzli, tuole je bluo zjutra s sielan
vsierode - anta mi je jau niek mož:
“Ah, še dol na Liesa nie paršla,
sada je šla.” Letin dol do Lies an
atu družega nunca san ušafala: “Al
je šla koriera?” “Ja, ja, pa če greš
hitro dole jo ujameš!”
Pa san letiela, takuo san daj dol do
Vodopivce, potle do Kosce, napri
an ... ja: *alla fine* san šla parnogah
daj v Čedad.
Pa tekrat san bla frišna: morebit
san imiela 9-10 liet.**

Postajališče za avtobuse iz smeri Nediških
dolin je bilo na **(I) Placu sv. Ivana** (Piazza
San Giovanni) in krčme v njegovi bližini,
kot na primer *Ta par Janeze*, *Ta par Puhe*, *Ta
par Dreje*, pogosto v lasti prebivalcev iz

doline, so imele hleve in dvorišča, da so lahko sprejele ljudi, ki so prišli s konji in vozovi.

Vsak trg je bil namenjen za točno določeno blago:

na **(2) Babjem placu**, tudi *Ženski* ali *Žiten plac* (Piazza Paolo Diacono), je bila tržnica z zelenjavo, sadjem in žiti, pa tudi s kostanjem. Ob nekaterih priložnostih so prodajalci še posebej pazili na svojo stojnico. Pripovedujejo, da je Bepi Baccino celo poletje prespal pod pultom svoje stojnice, da mu niso pokradli lubenic. Do trga je bil dostop *pod uelban*, kjer so trgovine (*butige ta pod lokan*) privabliale kupce z lepo razstavljenimi izdelki. V bližini oboka kot tudi blizu lekarne Fornasaro na ulici Cavour lahko še danes vidimo rešetke na pločnikih, preko katerih se je prišlo do podzemnih skladišč za hrambo blaga, ki ga trgovci niso prodali.

V prvem nadstropju stavbe, ki gleda na Babji plac (nad sedanjo kavarno "Del Corso", bivšo zlatarno "Stringher"), je bil zgodovinski fotografski atelje Bront. Prav portretno fotografiranje, ki so ga ljudje potrebovali najpogosteje za dokumente, je bilo pogost razlog za obisk Čedada.

Romilda Filipig Tamažova,
Tapoluove, rojena lieta 1933

Ankrat se zmislen, de me je mama pejala fotografijo narest. San se usedinla ta na nieko *poltrono* an fotograf mi je dau tako fajno *bambolo* tu ruoke! San se takuo fajno posmejala, de nije korlo rec “*cheese*”! San tiela rec, de ponesen *bambolo* damu! An san takuo slavo ostala, kar mi jo je vzeu voz roke nazaj ... Ga niesan še zastopila, je po taljansko gauoru ... sada san zjuha, pa tenčas san malo al nič zastopila po taljansko.

Trgovine so se nadaljevale po korzu, imenovanem tudi **(3) V Brangarcah**. Nato se je prišlo do **(4) Placa od sierka** (Piazza Duomo), poimenovanega po koruzi in na katerem se je trgovalo z različnimi žiti. Poleg tega pa so okrog trga bile tudi trgovine. Največ pozornosti je bil deležen t.i. Škarletan, ki je, da bi privabil kupce, metal krožnike in jih z veliko spretnostjo nato ulovil, ne da bi pri tem kakšnega razbil.

Sergio Balus Mačkin,
Gorenji Tarbij, rojen lieta 1950

At je biu tud tist, ki je predaju numerje za udobit loterijo. Se zmisen lepuo: tata je jau “Kupemo biljet,” je biu tel puob, ki je hodu oku predajat - an nie bluo dost sudu - “Ultimo biglietto, ultimo biglietto!” je ueku puob, an tata je jau: “Ben, ku je te zadnji, ga vzamemo, bomo vidli.” An je biu arzpran tel biljet, an mi ga je dau tu pest. Ka niesan dobiu no *bambolo*, ki je bila vesoka an metro! An san damu parnesu: mi jo je tata zvezu gor na harbat ku košo, an san paršu damu z njo. An narlieuš šenk je biu: četud je biu te zadnji biljet, an še arzpran, san udobiu!

Po *Veliki cierkvi* (Duomo) in *Velikem muostu* (ponte del Diavolo) se je prišlo do **(5) Targa od grabji** oziroma do tržnice z grabljami in drugimi majhnimi lesenimi izdelki, kot so koši in košare, kuhalnice in ročaji za orodje. Najpomembnejši kraj po proizvodnji grabelj je bil Tarčmun v občini Sauodnja, kjer je vse do sredine 20. stoletja vsaka družina izdelala tudi 1000–1500 grabelj letno.

Čez most je bil samo še en trg,
(6) Prasečji plac (Piazza Restistenza),
kjer so prebivalci dolin vsako leto
kupovali prašiče in na katerem je potekala
tudi dražba goveda.

Romeo Bernich Sivac,
Dolienjane, rojen leta 1945

**Muoj tata je hodu v Čedad kar je
naredu projet za prase parpejat:
je šu du na Prasečji plac an so
ga tu žaki diel. Žaki ga je koriera
Crucil nabasala tu rimorkjo,
ki ga je imiela ta zad.
Anta kar je paršu gor h Hlocju
muoj ocja, s telin praset, so ga
vzel voz rimorkja, je nabasu gor
na rame žaki anta daj do Podlaka,
so 3 km, parnogah, gor na
ramane. Tuole prase vsakoantkaj
se je oscalo, do po harbatu ...
anta je paršu: je biu vas veseu!
An mi otroc smo ga čakal, kada
je zbasu tuole prase voz žakja,
za njen letal an ga buoscal:
je bla na velika fešta.**

Živalim je bil namenjen tudi **(7) Kakošji
plac** (Piazza Diaz), kjer so trgovali s
perutnino, z zajci, pa tudi z račkami in s
piščanci, z jajci in maslom.

Mario Cernotta Žuancar,
Kosca, rojen leta 1942

Mama je podkladala cibeta, race, dindjotace, an kar na puomlad so tele žene kupovale, je nosila na targ. Kar je prodala lepuo, je pa kupila kiek za hišo, ki je korlo: kako taco, kajšan tont, vilce, an kiek za jest dobrega, je parnesla saldu. So hodil h telemu Albini, ki so imiel tel dobri kruh *all'olio*, se šele zmisen, an Al Bottegone: je kupila tele biškote, tisti ki so bli že nomalo zmarvani, zak so bli dobar kup, pa so bli dobri ku te druž.

Tam poleg, na Forumu Giulio Cesare, so bile stojnice z oblekami, zato je trg dobil ime **(8) Plac od gvanta**.

Trg sv. Frančiška (Piazza san Francesco) je, preden je postal postajališče za avtobuse, bil zavetišče za prebivalce Mažerol (v občini Tavorjana) in zato so mu pravili **(9) Mažerski plac** ali **Plac od darvi**, saj so bili prebivalci spretni *kuotarji*, pridelovalci oglja, in gozdarji. Podobno je tudi Borgo San Domenico dobil ime **Mažerski borg**, saj so ga obiskovali predvsem prebivalci Mažerol.

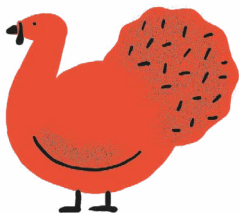
Po zaključenem dnevu na tržnicah so se prebivalci dolin dobili v lokalih po mestu, ki

so jih pogosto imeli v lasti njihovi sovaščani. Tako najdemo imena Olga ali pri Bassanesi, De Feo, Par Miliji. Šele po skromnih jedeh in obiskih trgovin, v katerih so kupili čevlje, nekaj malega testenin, moko ali prvi sladoled, so se vrnili domov.

Giulietta Raccaro Jurjova,
Sauodinja, rojena leta 1938

Mama mi je pošjala prodajat jajca, more bit, de san imiela 12 liet. Anta san paršla dol na targ od žen: je bluo vse puno, so ble ta par kraj tele ženice, ki so predajale an kupovale: “Puj san, puj san – je jala adna – puj san čičica!” “Iman jajca za predat – san jala – no boršo!” Takuo, de mi je veštiela von tele jajca an mi je dala sudiče. An lepuo san pregledala tele sudiče ... ta po tin kraj je bla *pasticcERIA* Albini, at so imiel take sladčine tu *vetrin*, takuo lepe ... Anta san šla če not, so mi dielale *golo*. San jala: “*Mi faccia un vassoio di pastine*,” anta mi je deu lepuo not tele sladčine, lepuo zaviu, an san šla nazaj z *bičikleto*, san se varnila damu. Pa glih voz Čedada – gor na

**Barbetti, še pried – se ustavin:
“Ah, muoren pokust adno
paštino!” Ja: takuo so ble dobre,
de san sniedla tri! Anta san šla
naprej: “Muoren iti, če ne mama
bo uekala, ki cajta hoden!”
San paršla du Šinčjur, san se
ustavla nazaj druge sladčine jest:
takuo so ble dobre, takuo so me
ble všeč! Potle gren napri, priden
do Muosta, an atu je biu an liep
prestor, at se ustavin an san
vzela ne tri. Ja, potle san paršla v
Ažlo, san šla dol po tisti griv an
san jala: “Čaj, de se ustavin no
malo, bomo vidli, al je ostala kaka
paština!” Ah ja, so ble še tri notar
... naj bo – san jala – buojš de jih
snien! Takuo, de vse sladčine san
sniedla! Anta kar san šla damu,
san dala nieke sudiče, pa mama
mi nie ankul nič jala!**

FOTOGRAFIA

OROLOGERIA

CAFFETTERIA